

BIBLISTIKA A INTERTEXTUALITA : POSTOJE A MOŽNOSTI

ThDr. Dávid Benka, PhD.

Abstract: Biblical Scholars and Intertextuality: Attitudes and Possibilities.

The paper offers an overview of the attitudes of biblical scholars towards intertextuality in the methodical interpretation of the Holy Scripture. The author implements the classification of H. Plett as a characterization of the groups within the community of biblical scholars. The paper further analyzes the role of the diachronic and synchronic perspective in understanding the phenomenon of intertextuality and argues for the necessity of integration of both – the text-production oriented and the text-reception oriented perspective as two complementing aspects of intertextuality in the Bible. This attitude does justice to the original concept of intertextuality, allowing continuity with past research while avoiding the identification of intertextuality with an exclusively diachronic relationship between biblical texts in the sense of redaction criticism.

Key words: intertextuality, text-production, text-reception, Bible, redaction criticism

1. Uvedenie

Druhá polovica 20. storočia vniesla do oblasti biblických vied značnú pluralitu prístupov a metód výkladu Písma svätého.¹ Historicko-kritický prístup stratil postavenie výlučného vedeckého prístupu,² i keď v akademickej oblasti ostáva naďalej dominantný. Pod vplyvom poznatkov z literárnych vied sa však v biblistike začalo aj metodickým spôsobom viac doceňovať synchronne vnímanie a umelecká bohatosť biblických textov s dôrazom na ich konečnú podobu. Nakoniec aj úloha čitateľa prostredníctvom podnetov recepčnej estetiky a záujmu o dejiny pôsobenia textov si našla pevné miesto v procese výkladu Písma svätého. Dôraz na synchronne čítanie starobylého biblického textu a postavenia čitateľa v procese výkladu samozrejme malo na čo v dejinách biblistiky nadviazať. Predsa len v tisícročných dejinách (židovského i kresťanského) tradičného výkladu Biblie to bola jej konečná podoba, ktorá bola predmetom

¹ PRUDKÝ, M. Starozákonná biblistika v poslednej dekáde 20. storočia a na cestě dneškom. In *Teologická reflexe*. 2003, sv. IX, s. 117-159; PRUDKÝ, M. Teologie jako věda : Starozákonná biblistika jako vědní odbor. In GALLUS, P., MACEK, P. (eds.) *Evangelická teologie pod drobnohledem*. Brno : CDK, 2006, s. 7-30; BENKA, D. Pluralita prístupov k pochopeniu a výkladu Písma v súčasnej biblistike. In JAHSELKA, T., JANČIGA, R. (eds.) *V službe kultúrnosti a humanity*. Bratislava : Communio Minerva, 2014, s. 109 – 123.

² PERDUE, L.G. *The Collapse of History : Reconstructing Old Testament Theology*. Minneapolis : Fortress Press, 1994; Cf. BECKER, U. Abschied von der Geschichte? Bemerkungen zu einem aktuellen Grundproblem der alttestamentlichen Hermeneutik. In BERLEJUNG, A., HECKL, R. (Hgg.) *Ex oriente Lux*, Leipzig : EVA, 2012, s. 592 – 604.

interpretácie a ktorú aj posledných desaťročiach kánonické prístupy opäť stavajú do popredia a usilujú sa o „plnšie teologické pochopenie biblického textu v jeho vzťahu k Biblii ako celku“.³ Čo sa týka postavenia čitateľa v procese interpretácie to sa už v období pietizmu (a implicitne aj predtým) do popredia dostávala predstava, že recipient je konštitutívnym činiteľom v procese porozumenia a „Ne každý môže všetmu rozumieť. Text o víre môžu plne uchopiť len ti, kdo jsou vírou hluboce zasaženi.“⁴ Viaceré obraty (turns), ktoré 20. storočie vo vnímaní textov prinieslo, postavili biblistiku pred nové výzvy a možnosti v skúmaní rozmanitých aspektov Písma svätého. Jedným z pojmov, ktorý sa (nielen) v literárno-vedných a následne aj biblických disciplínach v tejto situácii objavil a výrazne sa (napriek či vďaka všetkým obratom a zmenám „paradigmy“) uplatnil, bola intertextualita.

2. Postoje k intertextualite podľa delenia H. Pletta v kontexte biblistiky

V tejto situácii plurality intertextualita vystúpila do popredia ako obľúbený, priam „módny“ pojem.⁵ Veľmi rýchlo vstúpila do slovníka biblistov a začala sa recipovať vo forme najrôznejších koncepcií.⁶ Postoje k nej sa však u rôznych bádateľov môžu aj výrazne líšiť. V zásade môžeme konštatovať, že postoje literárnych vedcov k intertextualite, ktoré predstavuje vo svojom článku H. Plett,⁷ možno aplikovať aj na oblasť biblistiky, ako to robí napr. J. H. Charlesworth.⁸ H. Plett delí jednotlivých bádateľov na dve skupiny – progresívnu a tradicionalistickú, ktoré sú konfrontované táborom anti-intertextualistov.

2.1. Progresivisti

Progresivisti „sa snažia zveľaďovať a rozvíjať revolučné dedičstvo pôvodných tvorcov novej koncepcie. Ich zástupcovia neustávajú v citovaní, parafrázovaní a interpretovaní diel M. M. Bachtina, R. Barthesa, J. Kristevovej, J. Derridu a ďalších autorít. Myšlienky, ktoré propagujú, pozostávajú zo spletitej zmesi marxizmu a freudizmu, semiotiky a filozofie.“⁹ Biblisti, ktorí sa hlásia k tejto skupine, vidia intertextualitu v rámci „sociálnych praktík a kultúrnych prejavov,

³ JANČOVIČ, J. Kánonický prístup, podporné inštrumentárium tézy *Božie slovo – duša teológie*. In Acta facultatis theologiae Universitatis Comenianae Bratislaviensis. Roč. X (2013, č. 1, s. 2.

⁴ OEMING, M. Úvod do biblické hermeneutiky, s. 26.

⁵ WOLDE, E. van. Trendy Intertextuality?

⁶ Niektoré štúdie len využívajú intertextualitu na pomenovanie akýchkoľvek vzťahov dvoch alebo viacerých textov. Ďalšie však vyslovene recipujú, odvolávajú sa alebo vychádzajú z niektorej zo známych koncepcií ako napr. STEINS, G. *Die „Bindung Isaaks“ im Kanon (Gen 22)* vychádza v zásade zo širokej koncepcie Kristevy a Bachtina; FREYNE, S. *Reading Hebrews and Revelation Intertextually* z Cullera; viacerí využívajú kritériá od Pfister/Broich ako SCHRÖETEN, J. *Das Spiel mit Anspielungen : Ps 118 im Neuen Testament*, ale tiež LUZ, U. *Intertexts in the Gospel of Matthew*, ktorý sa odvoláva aj na Genettea a ďalších.

⁷ PLETT, H.F. Intertextualities, s. 3nn.

⁸ CHARLESWORTH, J.H. Intertextuality: Isaiah 40:3 and the Serek Ha-Yahad, s. 199.

⁹ PLETT, H.F. Intertextualities, s. 3.

ktoré zahŕňajú, ale sa neobmedzujú na literárne texty.¹⁰ Od pôvodných tvorcov preberajú široké chápanie textu ako systému rôznych, nielen písaných znakov, čo im umožňuje vidieť ako text aj spoločnosť alebo dejiny. Odmietajú do veľkej miery hľadanie prameňov, vplyvov a koncepciu autorskej originality a objektívne uchopiteľného významu. Samozrejme v rámci tejto skupiny existujú umiernennejšie prístupy, ale stretáme sa tu aj s prácami, ktoré spájajú do súvislosti najrôznejšie texty, keďže význam vzniká práve konfrontáciou dvoch a viacerých textov.¹¹ V posledných rokoch sa však nemožno ubrániť dojmu, že tento typ chápania intertextuality je práve kvôli svojmu široko poňatej predstave o texte, a tým ťažkej praktickej aplikovateľnosti na konkrétnu prácu s textom, na ústupe.

2.2. „Tradicionalisti“¹²

Podľa Pletta „[t]radicionalisti patria takmer výlučne k skupine bežných literárnych bádateľov. Nie sú lingvistami alebo semiotikmi a už vôbec nie filozofmi alebo sociológmi.“¹³ Veľká pozornosť verejnosti voči postštrukturalistickým a dekonštruktivistickým myšlienkam však aj ich priviedla k otázke, či a ako využiť prínosy intertextuality v ich vlastnom výskume. „Analyticky orientovaní bádatelia nanovo objavili citát, alúziu, centu ako intertextuálne formy. Teoretici žánrov vyzdvihujú intertextualitu paródie, travestie a koláže ...“¹⁴ Do tejto skupiny možno viac menej zaradiť väčšinu biblistov, ktorí sa pokúšajú zaradiť intertextualitu do biblickej exegézy v kontinuite s doterajšími používanými metódami.¹⁵ Veľká pozornosť sa venuje už spomínaným fenoménom ako citát, alúzia alebo echo, či už na poli výskytu Starej zmluvy v Novej¹⁶ alebo len v rámci niektorých biblických kníh alebo celkov.¹⁷ Pojem intertextuality

¹⁰ AICHELE, G., PHILLIPS G.A. Exegesis, Eisegesis, Intergesis, s. 7.

¹¹ Pozri experimentálny časopis *Semeia* v roku 1995, ktorý sa venoval téme Intertextuality and the Bible. Hodnotenie tohto ročníka TULL, P. Intertextuality and the Hebrew Scriptures, s. 59-90.

¹² Úvodzovky D.B. Kategória tradicionalistov z Plettovho pohľadu je podľa nás najproblematickejšia, keďže práve tu bolo vhodné rozlišovať oprávnených adresátov kritiky anti-intertextualistov, ktorí aktualizujú len terminológiu a nie pochopenie medzitextových vzťahov, a tých, ktorí sa usilujú medzitextové vzťahy chápať dynamickejším spôsobom. Cf. exkurz Abgrenzung gegenüber geschichtstheologisch orientierten Auslegungen od SEILER, S. Text-Beziehungen. Stuttgart : Kohlhammer, 2013, s. 41 – 43.

¹³ PLETT, H.F. Intertextualities, s. 4.

¹⁴ PLETT, H.F. Intertextualities, s. 4.

¹⁵ Por. CHARLESWORTH, J.H. Intertextuality: Isaiah 40:3 and the Serek Ha-Yahad, s. 201.

¹⁶ Napr. HAYS, R. *Echos of Scripture in the Letters of Paul*. New Haven , 1989; LUZ, U. Intertexts in the Gospel of Matthew. In *Harvard theological review*. 2004, Vol. 97, Nr. 2, s. 119-137; MOYISE, S. Intertextuality and the Study of the Old Testament in the New Testament. In MOYISE, S. (ed.) *The Old Testament in the New Testament : Essays in honour of J.L. North*. Sheffield : Sheffield Academic Press, 2000, s. 14-41; PAULIEN, J. Dreading the Whirlwind : Intertextuality and the Use of the Old Testament in Revelation. In *Andrews University Seminary Studies*. Spring 2001, Vol. 39, No. 1, s. 5-22; etc.

¹⁷ Napr. NOGALSKI, J.D. Intertextuality and the Twelve. In WATTS, J. W., HOUSE, P.R. (ed.) *Forming Prophetic Literature*. Sheffield : Sheffield Academic Press, 1996; COGGINS, R. Joel. In *Currents in Biblical Research*. 2003, Vol. 2, No. 1, s. 85-103; JEREMIAS, J. The Interrelationship between Amos and Hosea. In WATTS, J. W., HOUSE,

preberajú takisto autori, ktorých mená sa spájajú s prístupmi ako napr. *innerbiblical exegesis* Michaela Fishbanea¹⁸ alebo *canonical criticism* Jamesa A. Sandersa.¹⁹ Z pohľadu tejto skupiny bádateľov sa metodológia podobná k intertextualite nachádza *in nuce* už v dielach J. Barra *The Semantics of Biblical Language*, J. Lichta *Storytelling in the Bible*, či G. Schilleho *Frühchristliche Hymnen*.²⁰

Na tejto kategórii sa asi najviac ukazuje, že Plettovo delenie je predsa len príliš schematické a skupina „tradicionalistov“ by si zaslúžila podrobnejšiu diferenciaciu. Je to práve snaha o modely práce s textom, ktoré by narábali s merateľnými definovateľnými kategóriami a kontrolovateľnou metodikou, čo z vonkajšej perspektívy akoby brzdí pôvodnú dynamiku koncepcie J. Kristevovej a týchto bádateľov stavia do pozície zmienených tradicionalistov a robí z nich ľahký terč kritikov. Aj tu však treba rozlišovať, či naozaj v týchto prácach ide o opísanie tradičných diachrónnych medzitextových vzťahov, keď sa len aktualizuje terminológia, ale inak sa v chápaní intertextov nič nezmení, alebo či sa v týchto medzitextových vzťahoch sa docení aj chronologicky nepodmienený a obojstranne pôsobiaci vzťah pretext – posttext. Inými slovami: Treba intertextualitu chápať diachrónne a/alebo synchronne?

2.3. *Anti-intertextualisti*

Výhrady skupiny anti-intertextualistov, ktoré predstavuje Plett, sú veľmi výstižné a bez podstatných zmien platia aj pre oblasť biblistiky. Opozícia voči novému prístupu používa dve stratégie argumentácie. Pre progresívnu skupinu nemajú pochopenie a obviňujú ju zo subjektivity, iracionality a nedostatku vedeckosti. Silnejší odpor je ešte voči tradicionalistom. Plett tu vtipne zhŕňa výčitku anti-intertextualistov, ktorí „neúnavne zdôrazňujú, že oni sami pracujú intertextuálne po celú dobu.“²¹ Intertextualita údajne nie je ničím novým, nachádza sa už v *imitatio auctorum* v grécko-rímskej literatúre a typologickej alegórii helenizmu a patristiky. Zmena terminológie vraj nič podstatného nezmení a je len starým vínom v nových fľašiach.

Určitá kritika progresivistov je samozrejme obsiahnutá už v prácach tradicionalistov, ktorí sa snažia zúžiť a urobiť aplikovateľným široké pochopenie intertextuality. Okrem toho sa však objavujú spomínané výhrady. Napr. Bernd Willmes vyčíta program kánonicko-intertextuálneho

P.R. (ed.) *Forming Prophetic Literature*. Sheffield : Sheffield Academic Press, 1996, 171-186; BRAULIK, G. Rezeptionsästhetik, kanonische Intertextualität und unsere Meditation des Psalters. In *Heiliger Dienst*. 2003, Jhrg. 57, Nu. 1, s. 38-56; etc.

¹⁸ Por. FISHBANE, M. Types of Biblical Intertextuality, s. 39-44.

¹⁹ SANDERS, J.A. Intertextuality and canon. In COOK, S.C., Winter, S.C. (ed.) *On the way to Nineveh*, Atlanta, GA : Scholars Press, 1999, s. 316-333; SANDERS, J.A. Intertextuality and Dialog. In *Biblical Theology Bulletin*. Spring 1999, Vol 29, Nr. 1, s. 35-44.

²⁰ Uvádza CHARLESWORTH, J.H. Intertextuality: Isaiah 40:3 and the Serek Ha-Yahad, s. 199-200.

²¹ PLETT, H.F. Intertextualities, s. 3.

čítania G. Steinsa, že „neprináša mnoho nových poznatkov a tie, ktoré sa vydávajú za ‚nové‘, sú často sporné. To, že tento prístup neprináša veľa prekvapujúco nového, sa dalo čakať, pretože ‚intertextualita‘ je len nové označenie pre niečo, čo bolo známe už v antike ...“ a mnohé fenomény sa objavili aj v doterajšej exegetickej práci.²² Do tejto skupiny možno zaradiť článok M. Reseho s veľavravným názvom *Intertextualität : Ein Beispiel für Sinn und Unsinn ‚neuer‘ Methoden*, že „pred jedným desaťročím by sotva niekoho napadlo, hovoriť pri otázke použitia spisov Starej zmluvy v Novej zmluve o »intertextualite«.“²³ Rese však v závere článku nevyklučuje aj zmysluplné využitie intertextuality. Kritikom obzvlášť synchrónne chápanej intertextuality je A. Schoors, ktorý si myslí, že „takýto prístup nepatrí do vedeckého, ale homiletického diskurzu. Aplikovaný na biblickú exegézu, tento druh intertextuality, je podľa môjho názoru súčasťou rozšírenej naivity, ktorá verí, že nám synchrónne metódy a štúdium všeobecných a neurčitých spojitostí medzi textami pomôžu vyhnúť sa nedostatkom alebo nevyriešeným problémom diachrónnych prístupov.“²⁴ Schoors tu ako zástupca kritikov určitého pochopenia intertextuality vyslovuje obavy z návratu predkritických metód a nastoľuje podstatnú otázku vzťahu intertextuality k synchrónnej alebo diachrónnej perspektíve textu v biblistike.

3. Synchrónna alebo diachrónna intertextualita?

Otázka, či intertextualitu možno zahrnúť k synchrónnemu alebo diachrónnemu vnímaniu textu, je podľa nášho názoru kľúčová pre jej pochopenie a spôsob využitia v biblistike. Toto základné rozhodnutie podľa nášho názoru do veľkej miery určí, akým smerom sa môže prípadná intertextuálna práca s biblickým textom uberať, aké fenomény budú pod túto kategóriu spadať a akým spôsobom ich interpretovať. Už spomenutý kritický citát Antoona Schoorsa dáva tušiť, že existujú na túto otázku minimálne dve odpovede. Schoors ostro kritizuje synchrónne vnímanú intertextualitu v biblistike ako naivný a nevedecký prístup. Tu však musíme pripomenúť, že intertextualita samotná za svoj vznik vďaka okrem iného Saussureovskej synchrónnej perspektíve jazyka a Kristevová sa vyslovene bránila voči zúženiu intertextuality na hľadanie prameňov.²⁵

Používanie intertextuality synchrónnym i diachrónnym spôsobom sa objavuje ako v literárnych vedách, tak i v biblistike. Je však potrebné podotknúť, že spor medzi týmito dvomi

²² WILLMES, B. Von der Exegese als Wissenschaft zur kanonisch-intertextuellen Lektüre?, s. 118nn.

²³ RESE, M. „Intertextualität“ – Ein Beispiel für Sinn und Unsinn „neuer“ Methoden, s. 431.

²⁴ SCHOORS, A. (Mis)use of intertextuality in Qoheleth exegesis, s. 45.

²⁵ KRISTEVA, J. La Révolution du langage poétique. Paris, 1974, s. 59n. Zdroj: PFISTER, M. Konzepte der Intertextualität, s. 10.

spôsobmi nazerania existoval už aj predtým. Podľa nášho názoru sa tu prejavuje nejasnosť pojmu, ktorý na seba naberá mnohé významy a konotácie, a tak sa v intertextualite prejavuje alebo odráža spor, ktorý sa v danom odbore objavil už skôr, ba možno vždy bol nejaký prítomný. Každopádne, zodpovedanie tejto otázky najviac napovie o konkrétnom používaní intertextuality a charakterizovaní danej koncepcie.

Pri bližšom určení nám znovu pomôže pôvodná Kristevovej predstava o texte ako priesečníku osí autor-recipient a predchádzajúce-súčasné texty, teda o jeho priestorovom pochopení.²⁶ Aj keď sa táto široká predstava ukázala neskôr ako prakticky neaplikovateľná, nemožno ju len tak zavrhnúť, ale vnímať ju ako pozadie, na ktorom sa celá diskusia rozvinula. Tvorí totiž východisko pôvodných koncepcií. Ak teda túto predstavu a priori odmietneme, je možné, že ostane nedocenený vlastný prínos prvotnej intertextuality, ktorej išlo predovšetkým o revolučné a otvorené pochopenie textu. Takéto pochopenie v zásade vychádza z pohľadu čitateľa, ktorý „je priestor, na ktorom sú všetky citáty, ktoré utvárajú napísané, vpísané bez toho, že by sa niektorý z nich stratil; jednota textu nespočíva v jeho pôvode, ale v jeho mieste určenia (destination).“²⁷

4. Intertextualita v biblistike podľa E. van Woldeovej

Keď akceptujeme postštrukturalistické pochopenie textu ako pozadie a východisko intertextuality, môžeme sa pozrieť na jej zúženú a aplikovateľnú podobu, ktorá sa zaoberá predovšetkým napísaným textom. Podľa dvoch základných spôsobov priblíženia sa k textu, delí Ellen van Woldeová intertextualitu z hľadiska produkcie textu a recepcie textu. Základné charakteristiky predstavuje v prehľadnej tabuľke:²⁸

<i>Intertextualita – produkcia textu</i>	<i>Intertextualita – recepcia textu</i>
autor	čitateľ
diachrónia	synchrónia
pramene	funkcie
kauzálnosť	analógia
indexnosť	ikonickosť
nevyhnutné vzťahy	potenciálne vzťahy

²⁶ KRISTEVA, J. Bachtin, das Wort, der Dialog und der Roman. In IHWE, J. (Hg.) *Literaturwissenschaft und Linguistik. Ergebnisse und Perspektiven*. Bd. 3. Frankfurt : Athäneum, 1972, s. 345-375.

²⁷ BARTHES, R. *Image – Music – Text*. HEATH, S. (trans.) Fontana, London, 1977. Zdroj: ALLEN, G. Intertextuality, s. 75.

²⁸ WOLDE, E. van. *Texts in Dialogue with Texts*, s. 5.

Tie to dva pohľady sa podľa van Woldeovej nemusia navzájom vylučovať, ba môžu sa dopĺňať. „Intertextualitu treba teda vnímať ako fenomén, ktorý funguje rovnako v procese produkcie alebo písania textu i pri recepcii alebo čítaní textu.“²⁹ Woldeová sa tak snaží integrovať obidva smery pod jeden menovateľ. Je to zjavné prehodnotenie jej postoja, ktorý zastávala v roku 1989. Vtedy napísala, že „chronologický alebo diachrónny prístup komparatívnej exegézy je nahradený synchrónnym prístupom intertextuálnej exegézy.“³⁰ Intertextuálny prístup totiž „začína predpokladom, že pisateľovo dielo netreba vidieť ako lineárnu adaptáciu iného textu, ale ako komplex vzťahov; princíp kauzálnosti je zanechaný.“³¹ Prehodnotenie postoja E. van Woldeovej je zrejmom paralelou celkového vývoja intertextuálnych koncepcií.³² Pri jej postoji však treba oceniť skutočnosť, že si je vedomá pôvodných východísk týchto koncepcií a snaží nezabudnúť na ne a integrovať obidva smery ako oprávnené pri intertextuálnom skúmaní biblických textov.

4.1. *Intertextualita a produkcia textu*

Ellen van Woldeová predstavuje základné zámery obidvoch smerov v exegéze.³³ Biblická exégéza podľa nej od 19. storočia nazerala na text ako na niečo, čo bolo v prvom rade vytvorené jedným alebo niekoľkými autormi alebo redaktormi. Ten pohľad sa teda sústreďuje na produkciu textu. Pozornosť historicko-kritického prístupu sa venuje vzniku textu a zámerom autorov. Títo autori používali iné texty a zapracovali ich do svojich diel vo forme citátov, alúzií a pod. Kompetentný čitateľ by tak mal objaviť texty, ktoré autor alebo redaktor použil. Dejiny tradovania a dejiny redakcie hľadajú ústne alebo písomné pramene a tradície a skúmajú, ako boli použité. Dôležité sú predovšetkým otázky: Čo dalo podnet k vzniku danej látky? Čo dalo podnet k zmenám a doplnkom počas tradovania? Čo dalo podnet k spojeniu viacerých pôvodne samostatne tradovaných látok?³⁴ Dejiny redakcie majú za úlohu „skúmať: a) akými zmenami prešla prvá písomná verzia látky počas samostatného tradovania (doplňky, vysvetlivky) až kým nenadobudla kanonizovanú podobu, b) ako sa zmenil jej zvestný zámer v dôsledku zaradenia do väčšieho literárneho celku, v ktorom sa nachádza teraz.“³⁵ „V zoradení a usporiadaní sa prejavuje určitá teologická myšlienka, ktorú sa snažia exegéti aplikovaním metodiky dejín redakcie objaviť.“³⁶

²⁹ WOLDE, E. van. Texts in Dialogue with Texts, s. 5.

³⁰ WOLDE, E. van. Trendy Intertextuality?, s. 46.

³¹ WOLDE, E. van. Trendy Intertextuality?, s. 47.

³² Broich, U., PFISTER M. (Hrsg.) Intertextualität : Formen, Funktionen, anglistische Fallstudien. Tübingen : Niemeyer, 1985. Konzepte der Sprach- und Literaturwissenschaft, Bd. 35. ISBN 3-484-22035-X; stručný prehľad z pohľadu teológa SEILER, S. Text-Beziehungen, s. 17 – 24.

³³ Por. WOLDE, E. van. Texts in Dialogue with Texts, s. 5n.

³⁴ BÁNDY, J. Úvod do exegézy Starej zmluvy, s. 39.

³⁵ BÁNDY, J. Úvod do exegézy Starej zmluvy, s. 40.

³⁶ ÁBEL, F. Biblická exégéza, s. 170.

Na prvý pohľad je zrejmé, že pozornosť je venovaná „podnetom“, „zmenám“ a „zámerom“. Hlavným záujmom týchto metód je „rekonštruovať zámer pisateľa identifikovaním prameňov, ktoré pisateľ použil, a intencionálne a historické vzťahy sa považujú pre čitateľa za nutné.“³⁷ Tu sa do popredia dostáva charakter kauzálnosti a indexnosti. E. van Woldeová vychádza z diela Ch. S. Peircea, ktorý sa podobne ako Saussure zaoberal semiotikou a rozvinul triadické pochopenie znaku.³⁸ Van Woldeová preberá od neho viaceré pojmy.³⁹ Index chápe Peirce ako príznak alebo symptóm. Príslušné textové komponenty v rámci takto pochopenej intertextuality, ako sa objavuje v historicko-kritickom prístupe k Písmu, sa považujú za „priamo a kauzálne podmienené predošlými textami. Tento kauzálny vplyv je zistiteľný...“⁴⁰ Ak by sme tomuto kauzálnemu vplyvu nevenovali pozornosť, tak z tohto hľadiska nekonáme podľa van Wolde primerane k textu vlastnej intertextuálnej podmienenosti.

4.2. Intertextualita a recepcia textu

Druhá perspektíva intertextuality vychádza z role čitateľa. Diachrónny princíp kauzálnosti nehrá dôležitú úlohu. „... čitateľ je ten, kto dovoľuje textom, aby vstúpili do vzájomného vzťahu ... Čitateľ je ten, kto prostredníctvom svojho vlastného čítania a životnej skúsenosti prepožičiava významnosť (significance) veľkému množstvu možností, ktoré text ponúka.“⁴¹ To, ako text vznikol, ustupuje do pozadia a v popredí je text v jeho synchronnej podobe. Na miesto kauzálnosti nastupuje analógia a slová sa nepovažujú za indexné, ale za ikonické znaky. „Podobné a rozdielne texty sa nevysvetľujú, akoby priamo na seba vplývali kauzálne alebo diachrónne, ale akoby boli nepriamo navzájom súvisiace a mali spoločnú obdobnú alebo ikonickú kvalitu alebo podobu.“⁴² Intertextuálne čítanie je podľa van Woldeovej synchronným čítaním, pri ktorom si čitateľ uvedomuje analógie, opakovania a transformácie medzi textami. Vzájomné vzťahy medzi týmito textami nie sú nutné alebo nevyhnutné pre čitateľa, ten len vytvára potenciálne vzťahy medzi nimi. Na základe ikonickosti, synchronie a interakcie medzi textom a čitateľom chce van Woldeová skúmať intertextualitu v hebrejskej časti Biblie. Takýto prístup považuje za vhodný pre sledovanie textových vzťahov, pretože nie je vyhradený len pre nevyhnutné indexné vzťahy ako diachrónny prístup, ale zároveň sa dá lepšie využiť pre opísanie textových vzťahov.⁴³

³⁷ WOLDE, E. van. Texts in Dialogue with Texts, s. 5.

³⁸ DOUBRAVOVÁ, J. Sémiotika v teorii a praxi, s. 49nn.

³⁹ Por. WOLDE, E. van. Trendy Intertextuality?, s. 46.

⁴⁰ WOLDE, E. van. Texts in Dialogue with Texts, s. 5.

⁴¹ WOLDE, E. van. Texts in Dialogue with Texts, s. 6.

⁴² WOLDE, E. van. Texts in Dialogue with Texts, s. 6.

⁴³ WOLDE, E. van. Texts in Dialogue with Texts, s. 6.

Historicky orientovaní exegeti budú iste považovať takýto prístup za nevedecký a naivný a v mnohých interpretáciách otvorený pre svojvoľnosť vo výklade. Treba však povedať, že van Woldeová vo svojej štúdií „vychádza z uznania autonómnej hodnoty každého z porovnávaných textov osobitne a pokračuje explikáciou textových markerov, ktoré majú texty spoločné. Tieto spoločné elementy dovoľujú individuálnemu autonómnemu textu vstúpiť do dialógu s ďalšími textami bez toho, že by bol nimi pohltý alebo sám ich pohltil.“⁴⁴

5. Tri fázy skúmania intertextuality podľa Kirsten Nielsenovej

Podobne za intertextualitu orientovanú na čitateľa sa prihovára Kirsten Nielsenová. Tiež však nechce celkom vylúčiť autora, a tak hovorí o troch fázach. V prvej sa zameriava na *intentio auctoris*, v druhej na prácu redaktora a kánon a v tretej na čitateľa, ktorý je spolu s tradíciou, do ktorej patrí, intertextom.⁴⁵ Je to teda tiež pokus integrovať obe perspektívy, avšak v závere formuluje Nielsen svoje tézy k otázke zodpovednej exegezy, ktoré sú pravdepodobne reakciou na možné výčitky historicky orientovaných bádateľov voči intertextualite orientovanej viac na synchronne čítanie a recipienta. Jej tézy môžeme chápať ako snahu o vyjadrenie odôvodnenosti takéhoto prístupu:⁴⁶

- (1) Jej prvou tézou je, že zodpovedná exegeza nezahŕňa len zodpovednosť voči možným zámerom „pôvodného autora“ alebo „redaktora“, ale tiež ochotu zahrnúť významy, ktoré neboli zamýšľané, ale ktoré vznikajú v dialógu s neskoršími intertextami.
- (2) Po druhé, zodpovedná exegeza predpokladá, že exegeta vie poukázať na markery v texte, na základe ktorých boli intertexty vybraté.
- (3) Jej treťou tézou je, že zodpovedná exegeza predpokladá, že využitie intertextov môže prispieť k lepšiemu pochopeniu pasáží biblického textu, kde sa predchádzajúca exegeza ukázala alebo môže byť preukázaná ako neadekvátne.
- (4) Štvrtá a posledná téza je, že zodpovedná exegeza si vyžaduje akceptovať, že aj budúce texty budú mať následky pre interpretáciu textu. V tom prípade by mala byť interpretácia každého odborníka vnímaná ako zdroj inšpirácie k dialógu.

⁴⁴ WOLDE, E. van. Texts in Dialogue with Texts, s. 7.

⁴⁵ NIELSEN, K. Intertextuality and Hebrew Bible, s. 18n.

⁴⁶ NIELSEN, K. Intertextuality and Hebrew Bible, s. 31.

6. Závěrečné poznámky k důsledkom a vyhlídkam intertextuality v biblistike

Množstvo publikácií využívajúcich pojem intertextualita v biblických vedách⁴⁷ dosvedčuje, že sa tomuto fenoménu treba venovať a intertextualita napriek rozmanitosti používania pomenúva skutočnosť alebo súbor javov, ktoré mnohí exegeti považujú za charakteristické pre biblický text. Kľúčovou otázkou ostáva, či sa po jeho nejednoznačnosťou nebudú prikrývať len doterajšie spôsoby práce a „intertextuálne prístupy“, ktoré sú len povrchnou modernizáciou terminológie. Príliš široké pochopenia, ktoré síce majú svoje oprávnenie v pôvodnej koncepcii intertextuality, sa ukazujú ako ťažko aplikovateľné v konkrétnej exegetickej práci. Jednostranne diachróne pochopenia medzitekstových vzťahov zase len nadväzujú na dlhodobo známe a skúmané javy v rámci komplexu historicko-kritického prístupu k biblickým textom. Tu je iste kritika anti-intertextualistov oprávnená. „Spriestornenie“ textu ako priesečníku medzi autorom a recipientom a zároveň tvorivého stretnutia skorších a neskorších textov však na druhej strane núti diferencovanejšiemu prístupu, rozčleňovaniu Plettovej kategórie tzv. tradicionalistov a naznačuje skutočný potenciál intertextuality ako fenoménu charakteristického aj pre Písmo sväté a jeho interpretáciu. Intertextualita v skúmaní biblických textov by mala sledovať práve a predovšetkým súhrn textov, do akej miery sa z dialógu dvoch alebo viacerých literárnych jednotiek pri zohľadnení ich vlastných kontextov otvárajú nové horizonty významu, ktoré môžu presahovať aj pôvodné autorské zámery.⁴⁸

Použitá literatúra:

- ÁBEL, František. *Biblická exegéza*. Bratislava : UK v Bratislave, 2015. ISBN 978-80-223-3868-4.
- AICHELE, G. Kanon als Intertext : Einschränkung oder Befreiung?. In ALKIER, S., HAYS R.B. (Hrsg.) *Die Bibel im Dialog der Schriften : Konzepte intertextueller Bibellektüre*. Tübingen : Francke, 2005. Neutestamentliche Entwürfe zur Theologie, Bd. 10. ISBN 3-7720-8098-7, s. 159-178.
- AICHELE, G. *Sign, Text, Scripture : Semiotics and the Bible*. Sheffield : Sheffield Academic Press, 1997. ISBN 1-85075-691-0.
- AICHELE, G., PHILLIPS G.A. Introduction: Exegesis, Eisegesis, Intergesis. In *Semeia*. 1995, Vol. 69/70, s. 7-18.

⁴⁷ Por. napr. TULL, P. Intertextuality and the Hebrew Scriptures. In *Currents in Research*. 2000, Vol. 8, s. 59-90, SEILER, S. Intertextualität. In UTZSCHNEIDER, H., BLUM, E. *Lesarten der Bibel*. Stuttgart : Kohlhammer, 2006.

⁴⁸ SEILER, S. *Text-Beziehungen*, s. 43.

- ALLEN, G. *Intertextuality*. London : Routledge, 2000. The New Critical Idiom. ISBN 0-415-17474-0.
- BÁNDY, J. *Úvod do exegézy Starej Zmluvy*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2002. ISBN 80-223-1693-8.
- BECKER, U. Abschied von der Geschichte? Bemerkungen zu einem aktuellen Grundproblem der alttestamentlichen Hermeneutik. In BERLEJUNG, A., HECKL, R. (Hgg.) *Ex oriente Lux*, Leipzig : EVA, 2012, s. 592 – 604.
- BENKA, D. Pluralita prístupov k pochopeniu a výkladu Písma v súčasnej biblistike. In JAHELKA, T., JANČIGA, R. (eds.) *V službe kultúrnosti a humanity*. Bratislava : Communio Minerva, 2014, s. 109 – 123.
- BENKA, Dávid. *Intertextualia a výklad Biblie*. Bratislava : Evanjelická bohoslovecká fakulta UK, 2007. Dizertačná práca.
- BRAULIK, G. Rezeptionsästhetik, kanonische Intertextualität und unsere Meditation des Psalters. In *Heiliger Dienst*. 2003, Jhrg. 57, Nr. 1, s. 38 – 56.
- BROICH, U., PFISTER M. (Hrsg.) *Intertextualität : Formen, Funktionen, anglistische Fallstudien*. Tübingen : Niemeyer, 1985. Konzepte der Sprach- und Literaturwissenschaft, Bd. 35. ISBN 3-484-22035-X.
- CHARLESWORTH, J.H. Intertextuality: Isaiah 40:3 and the Serek Ha-Yahad. In EVANS, C.A., TALMON, S. (ed.) *The Quest for Context and Meaning : Studies in Biblical Intertextuality in Honor of James A. Sanders*. Leiden : Brill, 1997. ISBN 90-04-10835-1, s. 197-224.
- COGGINS, R. Joel. In *Currents in Biblical Research*. 2003, Vol. 2, No. 1, s. 85 – 103.
- DOUBRAVOVÁ, J. *Sémiotika v teorii a praxi*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-566-0.
- FISHBANE, M. *Biblical Interpretation in Ancient Israel*. Oxford : Clarendon Press, 1985. ISBN 0-19-826325-2.
- FISHBANE, M. Revelation and Tradition : Aspects of Inner-Biblical Exegesis. In *Journal of Biblical Literature*. 1980, Vol. 99, No. 3, s. 343-361.
- FISHBANE, M. Types of Biblical Intertextuality. In *International Organisation for the Study of the Old Testament : Congress Volume*. 1998.2000, s. 39-44.
- HAYS, R. *Echos of Scripture in the Letters of Paul*. New Haven , 1989.
- JANČOVIČ, J. Kánonický prístup, podporné inštrumentárium tézy *Božie slovo – duša teológie*. In *Acta facultatis theologicae Universitatis Comenianae Bratislaviensis*. Roč. X (2013, č. 1, s. 2 – 19.

- JEREMIAS, J. The Interrelationship between Amos and Hosea. In WATTS, J. W., HOUSE, P.R. (ed.) *Forming Prophetic Literature*. Sheffield : Sheffield Academic Press, 1996, 171 – 186.
- KRISTEVA, J. Bachtin, das Wort, der Dialog und der Roman. In IHWE, J. (Hg.) *Literaturwissenschaft und Linguistik. Ergebnisse und Perspektiven*. Bd. 3. Frankfurt : Athäneum, 1972, s. 345-375.
- LUZ, U. Intertexts in the Gospel of Matthew. In *Harvard theological review*. 2004, Vol. 97, Nr. 2, s. 119 – 137.
- MOYISE, S. Intertextuality and the Study of the Old Testament in the New Testament. In MOYISE, S. (ed.) *The Old Testament in the New Testament : Essays in honour of J.L. North*. Sheffield : Sheffield Academic Press, 2000, s. 14-41.
- NIELSEN, K. Intertextuality and Hebrew Bible. In *International Organisation for the Study of the Old Testament : Congress Volume*. 1998.2000, s. 17-31.
- NOGALSKI, J.D. Intertextuality and the Twelve. In WATTS, J. W., HOUSE, P.R. (ed.) *Forming Prophetic Literature*. Sheffield : Sheffield Academic Press, 1996. ISBN 1-85075-641-4, s. 102 – 124.
- OEMING, Manfred. *Úvod do biblické hermeneutiky. Cesty k pochopení textu*. Prel. F. Čapek. Praha : Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-518-6.
- PAULIEN, J. Dreading the Whirlwind : Intertextuality and the Use of the Old Testament in Revelation. In *Andrews University Seminary Studies*. Spring 2001, Vol. 39, No. 1, s. 5 – 22.
- PERDUE, L.G. *The Collapse of History : Reconstructing Old Testament Theology*. Minneapolis : Fortress Press, 1994.
- PLETT, H.F. Intertextualities. In PLETT, H.-F. (ed.) *Intertextuality*. Berlin : de Gruyter, 1991. ISBN 0-89925-464-0, s. 3-29.
- PRUDKÝ, M. Starozákonní biblistika v poslední dekádě 20. století a na cestě dneškem. In *Teologická reflexe*. 2003, sv. IX, s. 117-159.
- PRUDKÝ, M. Teologie jako věda : Starozákonní biblistika jako vědní odbor. In GALLUS, P., MACEK, P. (eds.) *Evangelická teologie pod drobnohledem*. Brno : CDK, 2006, s. 7 – 30.
- SAUSSURE, F. de. *Kurs obecné lingvistiky*. 2. vyd. (Academia 1. vyd.) Praha : Academia, 1996. ISBN 80-200-0560-9.
- SEILER, S. Intertextualität. In UTZSCHNEIDER, H., BLUM, E. *Lesarten der Bibel*. Stuttgart : Kohlhammer, 2006.
- SEILER, S. *Text-Beziehungen : Zur intertextuellen Interpretation alttestamentlicher Texte am Beispiel ausgewählter Psalmen*. Stuttgart : Kohlhammer, 2013. ISBN 978-3-17-022549-7.

SHOORS, A. (Mis)Use of Intertextuality in Qoheleth Exegesis. In *International Organisation for the Study of the Old Testament : Congress Volume*. 1998.2000, s. 45-59.

STEINS, G. *Die „Bindung Isaaks“ im Kanon (Gen 22) : Grundlagen und Programm einer kanonisch-intertextuellen Lektüre*. Freiburg im Breisgau : Herder, 1999. Herders biblische Studien, Bd. 20. ISBN 3-451-26916-3.

TULL, P. Intertextuality and the Hebrew Scriptures. In *Currents in Research*. 2000, Vol. 8, s. 59 - 90.

WILLMES, B. *Von der Exegese als Wissenschaft zur kanonisch-intertextuellen Lektüre? : Kritische Anmerkungen zur kanonisch-intertextuellen Lektüre von Gen 22,1-19*. Frankfurt : Knecht, 2002. Fuldaer Hochschulschriften, Bd. 41. ISBN 3-7820-0865-0.

Kontakt na autora:

ThDr. Dávid Benka, PhD.
Katedra Starej zmluvy
Evanjelická bohoslovecká fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Bartókova 8
811 02 Bratislava
Email: benkad@fevth.uniba.sk

Peer reviewed by:

[Published online December 22, 2015]

Prof. ThDr. Juraj Bándy

Mgr. Marek Neština, PhD.